

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Δ. ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΥ, τ. Γυμνασιάρχου, *Σύνταξις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ ὑποτεταγμένος λόγος*. Πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας Ἰ. Δ. Κολλάρου Ἀθῆναι 1963 σελ 204.

Ὁ Ν. Τζουγανᾶτος ἴσταιται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ὥρμου γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων. Ἐχει προσφέρει πολλὰς ὑπηρεσίας διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς τῶν Ἑλληνοπαίδων εἰς τὰς κλασσικὰς γλώσσας. Ἐχει νὰ ἐπιδείξη μακρὰν εὐδοκιμωτάτην διδακτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν «Βαρβάκειον Πρότυπον Σχολὴν» Δυστυχῶς ἡ μυωπάζουσα νοοτροπία τῆς διοικήσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐξηνάγκασε τοῦτον νὰ ἀποσυρθῆ προῶρως, εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς διδακτικῆς του δράσεως, ἀπὸ τὴν εἰς τὴν ῥηθείσαν Σχολὴν διδακτικὴν του ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' οὐδὲν κακὸν ἀμιγῆς καλοῦ. Ἐδόθη εἰς τὸν Ν. Τζουγανᾶτον ἡ εὐκαιρία νὰ συστηματοποιήσῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Συντάξεως πολυετείς μελέτας του καὶ νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀνωτέρω σημειουμένην ἐξαιρετικὴν συγγραφὴν. Δι' αὐτῆς παρέχει σοβαρὰν ἐπικουρίαν εἰς τοὺς νέους διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, παρομοίαν πρὸς ἐκείνην, ἣν προσέφερε διὰ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰς λατινικὰς σπουδὰς διὰ τῆς πρὸ ἐτῶν ἐκδοθείσης συγγραφῆς του ὑπὸ τὸν τίτλον «Λατινικὰ θέματα».

Τὸ ἐξαιρετικὸν προτέρημα τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ νέον ἔργον τοῦ Ν. Τζουγανᾶτου εἶναι ὅτι παρουσιάζει τὴν περὶ Συντάξεως διδασκαλίαν ὡς «ζωντανήν», ὅπως γράφει εἰς τὸν πρόλογόν του «ἐρμηνείαν μιᾶς γλωσσικῆς πραγματικότητος». Τὸ «Συντακτικόν» γράφει λίαν ὀρθῶς, δὲν ἔχει τὸν προορισμὸν νὰ παρουσιάσῃ ἕνα νεκρὸν μηχανισμὸν «μὴν σειρὰν κανόνων, οἱ ὁποῖοι καθιερώθησαν ὡς νεκρὸν γράμμα». Ἡ ἀποστολὴ του εἶναι «νὰ ἀναλύσῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς πλοκῆς τοῦ λόγου, ὅπως οὗτος ἐδημιουργήθη μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου».

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω τεθείσης προγραμματικῆς ἀρχῆς ἡ πρὸ ὀφθαλμῶν συγγραφὴ ἔχει λάβει ὡς θέμα τῆς ἐκ τῆς ὅλης συντακτικῆς θεωρίας τὸ λεγόμενον «συνθετικόν» τμήμα, τοῦ ὁποῦ τοῦ κύριον θέμα εἶναι ἡ διασαφήνις τῶν μορφῶν, διῶν ἐκφράζεται «ὁ ὑποτεταγμένος λόγος» τὸ ἕξοχον τοῦτο δημιούργημα τῆς εἰς τὴν γλωσσικὴν περιοχὴν ἐμφαινομένης δημιουργικῆς δραστηριότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ ὅλη ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τῆς προκειμένης συγγραφῆς ἔχει ὡς ἀκολουθίας.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος (σελ. 7—27) γίνεται λόγος περὶ τῆς προτάσεως καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς, καὶ περὶ τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐγκλίσεων τοῦ ῥήματος. Διασαφηνίζονται ἱστορικῶς, ψυχολογικῶς καὶ λογικῶς αἱ λειτουργίαι τῶν δυνητικῶν ἐγκλίσεων, τῆς εὐκτικῆς τοῦ πлагίου λόγου, διαχωρίζονται οἱ ἀρκτικοὶ καὶ ἱστορικοὶ χρόνοι καὶ τερματίζεται τὸ πρῶτον μέρος μὲ σύντομον περὶ τῶν ἐρωτηματικῶν προτάσεων διαπραγματεύειν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (σελ. 28—170) παρέχεται εὐρεῖα ἀνάπτυξις περὶ τῶν προτάσεων. Τυγχάνουν ἀκριβολογικῆς ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εὐσυνόπτου ἀναπτύξεως, αἱ εἰδικαί, αἰτιολογικαί καὶ τελικαί προτάσεις. Λεπτομερέστερον ἀναπτύσσονται οἱ ὑποθετικοὶ λόγοι καὶ ἔπεται μετὰ ταῦτα ἡ ἐξέτασις τῶν παραχωρητικῶν, χρονικῶν, πлаг. ἐρωτηματικῶν, ἐνδοιαστικῶν, ἀναφορικῶν, παραβολικῶν καὶ συμπερασματικῶν προτάσεων. Ἐν τέλει τοῦ δευτέρου μέρους ἐπιτάσσεται πραγματεία περὶ ἀπαρμεφάτου καὶ μετοχῆς.

Τὸ τρίτον μέρος συναπαρτίζεται ἀπὸ ἀσκήσεις ἐπὶ τῶν διαφόρων προτάσεων (σελ. 171—198) καὶ ἀπὸ ἀλφαβητικῶς διατεταγμένον εὐρετήριον τῶν συντακτικῶν φαινομένων (σελ. 199—204).

Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐξετάζονται τὰ ὑπὸ ἔρευναν συντακτικὰ φαινόμενα, τυγχάνει μεθοδικὸς καὶ ἐποπτικὸς. Κατόπιν βραχείας προῖδεασμοῦ, ὅστις παρέχει γενικὴν εἰκόνα τοῦ φαινομένου, παρατίθεται ἐπαρκὴς ἀριθμὸς παραδειγμάτων, εἰς ἃ ἀπαντᾷ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν φαινόμενον. Εἶτα δὲ ἐπακολουθεῖ ἡ γλωσσολογικὴ ἐπεξεργασία καὶ ὁ τελικὸς

κός και οριστικός καθορισμός της ούσιας του έρευνωμένου φαινομένου. Τά παραδείγματα έχουν έπιτυχώς έκλεγη κατά προτίμησιν έκ τών ένδόξων συγγραφέων, παρέχονται δέ και αι έκάστοτε αναγκαιοῦσαι διά τήν διασαφήνισίν των έπεξηγήσεις. Λίαν εύχαρίστως παρατηρεῖ ο μελετητής τής προκειμένης συγγραφής ότι εις τάς παρεχομένης έπεξηγήσεις παρέχονται παραπομπαι εις τάς παρ' ήμίν ύπαρχούσας σχετικάς μετ τά συντακτικά φαινόμενα συγγραφάς, ώς εις τήν ύπό του Σταθάκη γενομένην μετάφρασιν τής 2ας έκδόσεως του συντακτικού του Kühner, εις τά συντακτικά του Ζηκίδου, Λορεντζάτου, Humbert - Κουρμούλη.

Άξιοποιεῖ δέ ο Ν. Τζουγανάτος κατά τήν διερεύνησιν τών συντακτικῶν φαινομένων και τάς λαμπράς έργασίας τών ένδόξων φιλολόγων τών παλαιότερων γενεών, ὅπως τών Δημητρίου και Γρηγορίου Βερναρδάκηδων, του Μιστριώτη, του Σεμιτέλου, του Πανταζίδου, του Σπ. Μωραΐτου του Βασιάδου, του Ί. Σταματάκου και άλλων. Αι πληροφορία και αι άναδρομαί αῦται έκτός τής αξίας ην ένέχουν καθ' έαυτάς, τυγχάνουν λίαν χρήσιμοι και διά τόν κατατοπισμόν τής νεωτάτης γενεάς τών κλασσικῶν φιλολόγων μας, ήτις δυστυχώς κινδυνεύει νά χάσῃ τήν έπαφήν και τήν συνέχειαν μετ τήν φιλολογικὴν παράδοσιν τών παλαιότερων γενεών.

Θά ήτο άσυγχώρητος παράλειψις, εάν εις τό παρόν σημείωμα δέν ήθέλομεν έξάρει τήν ανεξαρτησίαν τής σκέψεως και τήν αυτοπεποίθησιν μεθ' ής ο συγγραφεύς τής πρό ὀφθαλμῶν συγγραφής προβαίνει εις κριτικόν έλεγχον άλλοτριών γνωμῶν και διατύπωσιν ίδίαν αντίληψεων. Οὔτω π.χ έν σελ. 33 σημ. 3 σημειοῦται ότι άνακριβῶς άναγράφεται εις τина συντακτικά ότι τό ρήμα φημι οὐδέποτε συντάσσεται μετ' άπαρεμφάτου. Ο Ν. Τζουγανάτος προσάγει εις τήν μνημονευθεῖσαν σελίδα τρία παραδείγματα εις α τό ρήμα τοῦτο συντάσσεται μετ ειδικήν πρότασιν.

(1ον Δημ. 4, 48, 2ον Δημ. 24, 204, 3ον Πλούταρχ. Περί παιδ. άγωγ. 7), εις δέ τήν σελ. 142 έξτερα δύο (1ον Λυσ. 7, 19, 2ον Ξεν. Κ. Α. 7, 1, 5). Εις ταῦτα θά ήτο δυνατόν νά προστεθῇ και έξτερον έκ του Πλάτωνος (Γοργ. 487 D «και μήν ότι γε οἱος παρησιάζεσθαι και μη αίσχύνεσθαι, αὐτός τε φής και ο λόγος δν ὀλίγον πρότερον έλεγες ὁμολογεῖ σοι». Λίαν έπιτυχής είναι και ή έν σελ. 16 διατυπωμένη παρατήρησις, καθ' ήν έσφαλμένως εις τина συντακτικά άναφέρεται χρήσις προστακτικῆς έν εξηρητημένη πρότασει. Εις τό παράδειγμα «Θνητός δ' Ὀρέστης' ὄστε μη λίαν στένε» Σοφοκλ. Ἡλ. 1172 ὀρθῶς παρατηρεῖ ο Ν: Τζουγανάτος ότι ή προστακτικὴ δέν έχει τεθῆ, ώς δεικνύει ή στίξις, εις εξηρητημένην άλλ' εις ανεξάρτητον πρότασιν. Και ή χρήσις του ὄρου «άπροσδιόριστος» αντί «άόριστος» προκειμένου περι τής έπαναλήψεως πράξεώς τινος η φαινομένου πρέπει νά τύχη έπιδοκιμασίας. Και ή έν σελιδ. 130 διατυπωμένη ύπό του Ν. Τζουγανάτου γνώμη ότι οὔχι ὀρθῶς άναγνωρίζεται δυνατότης συντάξεώς του ὄστε μετá μετοχῆς τυγχάνει ὀρθή. Διαφωνοῦμεν ὅμως ώς πρὸς τήν άποδοχὴν έν σελ. 8 τής γνώμης καθ' ήν τό «δεῖν» εις τάς συνεκφοράς «μικροῦ δεῖν», «ὀλίγον δεῖν» δέν πρέπει νά θεωρηται άπαρέμφατον άλλ' οὐδέτερον τῆς μετοχῆς αντί του «δέον», ὅπως τό «πλεῖν» αντί του «πλέον». Ὡς γράφει ο Schwyzer (Griech. Gramm I σελ. 249 και 594) ή αντίληψις αῦτη άπεδείχθη έσφαλμένη ύπό του Wackernagel. Οἱ διατυπώσαντες τήν γνώμην ότι τό έν λόγω «δεῖν» προήλθεν έκ του «δέον» άφωρμήθησαν άπό τό έπίρρημα «πλεῖν» ὅπερ έθεωρεῖτο ώς προελθόν έκ του «πλέον». Ἄλλά τό έν λόγω «πλεῖν» προήλθεν έκ τύπου *πλεῖς, ὅπως και τό πριν προήλθεν έκ τύπου *πρις—*πρεῖς, βλ. Schwyzer ένθα άν. 537 σημ. 6.

Εἴμεθα βέβαιοι ότι ή ύπό του Ν. Τζουγανάτου έκδοθεῖσα συγγραφή θά προωθήσῃ σημαντικῶς τάς έλληνικάς σπουδάς. Βοηθεῖ τόν μελετητήν νά καταστῇ κύριος μετ' εύχερείας του έκφραστικοῦ πνεύματος τής αρχαίας γλώσσης, και νά άσκηθῇ χρησιμοποιοῦν τό τρίτον μέρος εις τήν πρακτικὴν χρήσιν. Έκτός τών σπουδαστῶν τό βιβλίον του Ν. Τζουγανάτου θά μελετηθῇ έπωφελῶς και άπό ὄλους ὅσοι έπιθυμοῦν νά γράφουν και τήν νέαν ελληνικὴν γλῶσσαν μετ ὀρθότητα. Κατά τούς τελευταίους και-

ρούς αἱ διάφοροι λογοτεχνικαὶ τεχνοτροπίαι, αἱ κηρύξασαι ἀμείλικτον πόλεμον ἐναντίον τῆς κατὰ τρόπον λογικὸν διατάξεως καὶ ἐκφράσεως τῶν νοημάτων, ἔχουν δημιουργήσει ἀστάθειαν καὶ ἀναρχίαν ὡς πρὸς τὰς μορφὰς τῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως καὶ εἰς τὸν γραπτὸν καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον. Παρατηρεῖται γενικῶς ἀνικανότης εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μορφῶν τοῦ ὑποτεταγμένου λόγου καὶ προτίμησις εἰς τὴν ἀποσπασματικὴν καὶ παρατακτικὴν ἄνευ ἐσωτερικῆς συναφείας διατύπωσιν τῶν σκέψεων. Ἡ προκειμένη συγγραφή, ἥτις παρουσιάζει ἐποπτικῶς καὶ λειτουργικῶς τὴν ἀριότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου ἀποτελεῖ ἄριστον βοήθημα διὰ νὰ ὑπερνηκῆ τὸ κακὸν τοῦτο.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

* * *

VLADIMIR GEORGIEV, Les deux langues des inscriptions crétoises en linéaire A. Academie bulgare des Sciences, Linguistique balkanique, VII, fasc. 1, Sofia, 1963, σχ. 8 Μ, σελ. 104.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου Βλαδὶμηρος Γεωργιέφ, καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σόφιας καὶ Ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας, εἶναι εὐρύτατα γνωστὸς ἰδιαίτερος διὰ τὴν πλουσίαν καὶ καρποφόρον συμβολὴν του εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῆς κρητομυκηναϊκῆς γραφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀσχολεῖται ἀπὸ μακροῦ. Ἐχει συγγράψει πλῆθος ἐργασιῶν γλωσσολογικῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι ὄχι μόνον διὰ τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ δι' ὅλους τοὺς Ἑλληνας φιλόλογους, κυριώτεροι δὲ τούτων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι : 1) *Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν*, 1958 γερμανιστί. 2) *Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς ἐτυμολογίας*, 1959 γαλλιστί. 3) *Ἡ προέλευσις τῶν ὀνομάτων τῶν μεγαλυτέρων ποταμῶν τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ ἡ σημασία των διὰ τὴν ἐθνολογικὴν ἔρευναν τῶν Βαλκανικῶν λαῶν* 1959, γερμανιστί. 4) *Τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα εἰς -εὺς καὶ τὰ Βαλτοσλαβικὰ ῥήματα εἰς аиъи*, 1960 γερμανιστί. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἐργασιῶν του εἰς τὴν βουλγαρικὴν, τὴν ῥωσικὴν καὶ ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ὑψίστης ἀξίας καὶ σημασίας ἐπιστημονικὴν προσφορὰν αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ γαλλιστί συνταχθὲν ἔργον αὐτοῦ *Λεξικὸν τῶν κρητομυκηναϊκῶν ἐπιγραφῶν*, 1955, ἐκ σελίδων 96 καὶ τὰ δύο *Συμπληρώματα* τοῦ λεξικοῦ τούτου, 1956, ἐκ σελ. 84. Τὸ λεξικὸν τοῦτο καὶ τὰ συμπληρώματα αὐτοῦ ἀναφέρονται εἰς τὴν κρητομυκηναϊκὴν καλουμένην γραμμικὴν γραφὴν Β, εἰς τὴν ἀποκρυπτογράφειν τῆς ὁποίας, ὡς γνωστὸν, τόσον συνέβαλεν ὁ ἀείμνηστος Ἄγγλος ἀρχιτέκτων Μιχ. Βέντρις.

Πέρα δμως τῆς συμβολῆς του εἰς τὴν μελέτην τῶν κειμένων τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β ὁ Γεωργιέφ ἠσχολήθη ἐντατικῶς καὶ μετὰ τὴν μελέτην τῆς γραμμικῆς γραφῆς Α, ἡ ὁποία ἀπομένει εἰσέτι σκοτεινὴ μετὰ ἀμφισβητουμένης τῆς περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεως τῶν ἐρευνητῶν. Καρπὸς τῶν ἐπὶ τῆς γρ. γραφῆς Α μελετῶν τοῦ συγγραφέως εἶναι τὸ προκειμένον ἔργον αὐτοῦ.

Τοῦ ἔργου τούτου ἡ σημασία διὰ τοὺς Ἑλληνας εἶναι ἐξαιρετικὴ, διότι διὰ τῶν ἐν αὐτῷ διατυπωμένων συμπερασμάτων τροποποιοῦνται αἱ ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἑλληνικῶν φύλων εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον καὶ τῆς δράσεως αὐτῶν, διὸ καὶ ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ προβῶμεν εἰς ἐκτενεστέραν πῶς παρουσιάσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου.

Τὸ βιβλίον περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα τμήματα : 1) Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἔρευναν